

Vesikalı Yakın Dönem Tarihimiz Başbakan'a Bir Mektup: Demokrat Parti ve Sol

Özgür GÖKMEN*

Ben 1946 yılından beri Demokrat Parti'ye karşı olan bir kişiyim, hatta 4 Aralık 1945 günü TAN gazetesinin yıkılma olayında Celâl Bayar ve arkadaşlarının Demokratik Cephe'yi terkettikleri ve 16 Aralık 1946 günü Sol Parti, Sendikalar ve Basının kapatılması rastlantısında Meclis'te Şükrü Sökmensüer'in Demokrat liderlerini sol'la işbirliği ile suçlamasına Celâl Bayar'ın kendisine yaraşır ciddiyette yanıt vermedense Mareşal Fevzi Çakmak, Atatürk'ün iç ve dış işleri bakanları Cami Baykurt ve Tefvik Rüştü için "Birçok serserilerin mektuplarını getirmiş okuyorlar" şeklinde haykırdığını hiç bir zaman unutmadım. Oysa 1945'de D.P. kurucuları ve Sol, Milli Şef Dikta rejimine karşı "Demokratik Cephe"yi beraberce kurmuşlardı.¹

Rasih Nuri İleri, 1986

Dönemin canlı tanığı TKP'li Rasih Nuri İleri'nin hafızasına nakşolmuş Celâl Bayar'a ait yukarıdaki sözler, 1945 sonrasında Demokrat Parti (DP) önderliğinde gelişen popülist muhalefet unsurlarından birisinin, solun, DP tarafından rejime feda edilmiş olduğunun teyit edilmesinden ibarettir.

Burada amacım, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan, DP ile sol ilişkisi çerçevesinde okunabilecek iki evrakı yakın dönem tarihimize ilgilenenlerin dikkatine sunmaktan ibaret. Bunlar üzerinden, DP'nin ilk iki hükümet programının ilgili bölümlerini de aktararak, bu sıkıntılı ilişkiye değineceğim. Okuruyla buluşturmak istediğim ilk evrak, DP'nin kuruluşu öncesinde İçişleri Bakanı Hilmi Uran tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na sunulan

* Leiden Üniversitesi, Türkiye Çalışmaları Bölümü

¹ Rasih Nuri İleri, *27 Mayıs Mendere'sin Dramı*, 3. basım (İstanbul: Yalçın Yayınları, 1986), s. 10.

4 Haziran 1945 tarihli bir polis raporudur. İkincisi ise, DP iktidarının ilk yıllarında Başbakan Adnan Menderes'e, Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) kurucusu ve Genel Sekreteri Esat Adil Müstecabî (Müstecablıoğlu) tarafından 14 Haziran 1952 tarihinde yazılmış bir mektup.

Dönemin gelişmelerini hatırlayarak başlayalım. Millî Şef İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 günü TBMM'nin açılışı vesilesiyle söylediği nutuk, 18 Temmuz 1945 günü kurulan Millî Kalkınma Partisi'nin² rejimin muhalefet partisi arayışına cevap vermediğinin işareti olur: "Bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardı. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir."³ Oysa İkinci Dünya Savaşı'nda kurulu düzen hâlihazırda bozulmuştur.⁴ Artık bir muhalefetin gelişmesi, örgütlenmesi için iktidarın teşvikine lüzum yoktur. Sırasıyla 1940, 1942 ve 1945 yıllarında çıkarılan Millî Korunma, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri ve Çiftçiyi Topraklandırma kanunları, mevcut iktidar bloğunu teşkil eden ittifakı zayıflatmış; Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde muhalif bir grup, yeni bir iktidar bloğu arayışıyla temayüz etmeye başlamıştır.

1945'in yaz ayları, basında yer alan yeni parti haberleriyle geçer. CHP içindeki muhalif grup Dörtlü Takrir olarak bilinen siyasi manifestolarını 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na sunar. Takrir, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edildiği günün hemen ertesinde, 12 Haziran 1945'te, tartışılır ve reddedilir. Basında yeni bir partinin kurulacağına dair haberler artar. Menderes, Köprülü ve Karaosmanoğlu gibi CHP'liler, *Vatan* ve *Tan* gibi karşıt görüşlü gazetelerde CHP'yi eleştirmeye başlarlar. Başbakan Saraçoğlu, bu gelişme karşısında tepkisini "siyasi görüşleri farklı sandığımız bu iki gazete muhalefette birleşti," diyerek gösterir.⁵ CHP içindeki muhalifler, Dörtlü Takrir'i sunduktan yedi ay sonra kendi siyasi partilerini kuracaklardır.

Dörtlü Takrir'in verilmesinden birkaç gün önce yeni bir parti teşebbüsüne yönelik yapılan bir toplantıya dair Başbakan Saraçoğlu'na sunulan, Emniyet Genel Müdürlüğü, Önemli İşler Müdüriyet Kalemi mührünü taşıyan ilk evrakı⁶ imla hatalarına müdahale etmeden aşağıda aktarıyorum.

² *Türkiye'de Siyasi Dernekler II* (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950), s. 105–125.

³ *Aydın Tarihi* 144, Kasım 1945, s. 16–25'ten aktaran Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976), s. 15.

⁴ Zafer Toprak, "Türkiye'de Muhalefetin Doğuşu: II. Dünya Savaşı ve Tek Partinin Sonu", *Toplumsal Tarih* 121 (2004), s. 70–75; burada s. 74.

⁵ Ahmad ve Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 14–15; *Aydın Tarihi* 142, Eylül 1945, s. 22–27.

⁶ "Tevfik Rüştü Aras, Adnan Adıvar, M. Zekeriya Sertel, Sabahattin Celâl ve Esat Adil'in ikinci bir parti kurmak üzere toplantı yaptıkları", T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivleri, Tarih: 4/6/1945, Dosya: 7964, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 79.524.18.

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü
Önemli İşler

Özel sayı:
Genel sayı: 1038

4 Haziran 1945
Özü:

Sayın Şükrü Saracoglu
Başbakan

İkinci bir parti kurmak üzere Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M. Zekeriya Sertel, Sabiha Zekeriya Sertel, Sabahattin Celâl ve Esat Adil'in toplantı yaptıkları hakkında İstanbul'dan alınan bir yazı örneği ilişik olarak sunulmuştur.

Yüksek bilgilerinize saygılarımla arz ederim.

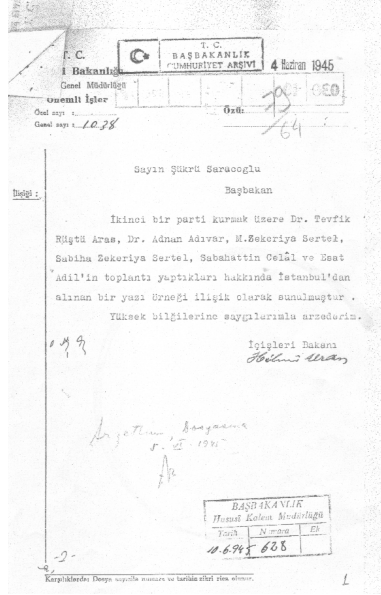
İçişleri Bakanı
İmza [Hilmi Uran]

BAŞBAKANLIK
Hususî Kalem Müdürlüğü
Tarih 10.6.945
Numara 628
Ek

ÖRNEK

Birkaç günden beri bazı gazeteler tarafından kurulacağı haber verilen Demokrat partisi hakkında şu malumatı aldık:

Bu partinin müteşebbis ve kurucularının son haftalar içinde (Tan) matbaasında sürekli toplantılar yaparak partinin program ve esaslarını hazırladıkları ve bu toplantıda Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M. Zekeriya, Sabiha Zekeriya Sertel, Sabahattin Celâl, Esat Adil ile isimleri öğrenilememiş olan bazı zevatın iştirâk ettikleri haber verilmektedir.

Dört beş gün evvelki toplantıdan sonra bu zatların Tan matbaasından otomobillere binerek Park Oteline gittikleri ve birlikte yemek yedikleri bildirilmektedir.

Tan Muharrirlerinden ve Anadolu Ajansı memurlarından (Hikmet Bil)in almış olduğu bir gazete imtiyazını Parti adına kullanacakları ve Tan Matbaasında ikinci bir gazete neşrecekleri de öğrenilmiştir. Diğer taraftan eski Yarın gazetesi sahibi Arif Oruç'un da günlük bir gazete çıkarmak için Tasvir Matbaasından izahat istediği haber alınmıştır. Bu konular etrafında tamamlayıcı bilgi alındığında arzedilecektir. Ashının ayındır

4/6/945

İmza [Okunmuyor]

Mühür [İÇİŞ. B. EMNİYET G. MÜDÜRLÜĞÜ ÖNEMLİ İŞLER MD. KALEMİ]

Takip altına alınan parti teşebbüsünün DP değil, o dönem Cami Baykut önderliğinde kurulması tasarlanan sosyalist parti ya da Türkiye Komünist Partisi'nin kuruculuk iddiasında bulunduğu "İleri Demokrat Cephe" olduğu da düşünülebilir. 1945'teki bu üç muhtemel teşebbüsün birbirinden ne denli bağımsız ve ayrı olduğunu bir yana koyalım. Meselemiz açısından önemli olan, polis raporunda partinin DP olarak anılması ve henüz kurulmamış bir partinin "kurucuları"ndan isimleriyle bahsediliyor olmasıdır.⁷

Çağlar Keyder, Dörtlü Takrir'i verenlerce kurulacak DP'nin söyleminde seçkinler ile kitleler arasında bir mücadele çerçevesinde kullanılacak terimlerin seziliyor olmasını muhalefetin popülist niteliği ile izah ediyor. CHP'nin temsil ettiği bürokrat-burjuva bloğu tek parti döneminde halk üzerinde siyasi bir hâkimiyet kurmuş, toplumu ezmiş ve iktisaden sömürmüştür. DP buna karşı evrensel iktisadi ve dini özgürlük ilkelerine müracaat eder.⁸ Bunlara siyasi özgürlük ilkeleri de eklenmeli. Zira halka/millete yapılan vurgunun (Halk için, halkla beraber! Yeter, söz milletindir!) yanı sıra oy hakkının kutsallığı da sürekli ön planda tutulmuştur. Reşat Kasaba, artık DP iktidarının pekiştiği yıllarda dahi DP önderliğinin oy hakkının kutsallığına yaptığı vurgunun yoğunluğuna işaret eder.⁹

⁷ İleri Demokrat Cephe ve Cami Baykut'un önderliğinde bir sosyalist parti teşebbüsü için Rasih Nuri İleri ve Abidin Nesimi'nin şu kitaplarda yer alan tanıklıklarına başvurulabilir: Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: "Eski Tüfek" Sosyalistler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989); Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)* (Ankara, 1967); M. Şehmus Güzel, *Türk Usulü Demokrasi* (Ankara: Doruk, 1997). Ayrıca, Rasih Nuri İleri, *T.K.P. Gerçeği ve Bilimsellik: Quo Vadis İbrahim Topçuoğlu* (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1976); Abidin Nesimi, *Yılların İçinden* (İstanbul: Gözlem, 1977) ve Abidin Nesimi, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1 (1909-1949)* (İstanbul: Promete Yayınları, 1979).

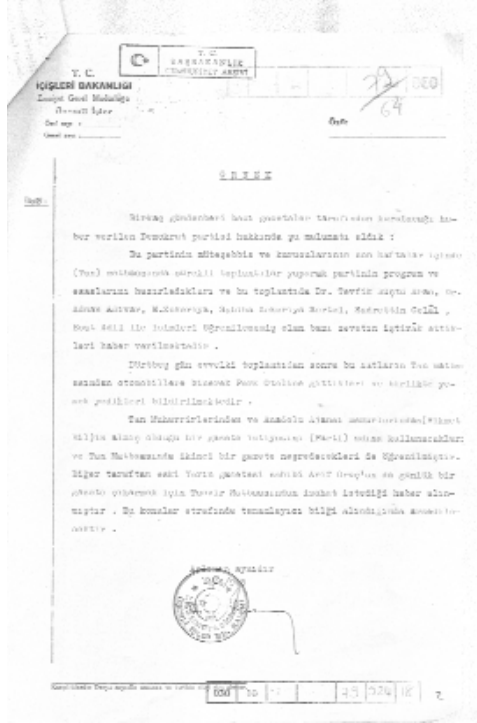
⁸ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 170.

⁹ Reşat Kasaba, "Populism and Democracy in Turkey, 1946-1961", Ellis Goldberg, Reşat Kasaba ve Joel Migdal, derleyenler, *Rules and Rights in the Middle East: Democracy, Law, and Society* içinde (Seattle, Londra: University of Washington Press, 1993), s. 43-68.

1946'da DP adına Afyon milletvekili seçilen emekli General Sadık Aldoğan'ın *Halk Hâkimiyeti ve Politika Hürriyeti*¹⁰ başlıklı risalesi de, "halkçı" CHP'ye karşı "hakiki" halk hâkimiyetini ve o güne dek mahrum kalınan siyaset yapma özgürlüğünü DP namına izah eden önemli metinlerden biri olarak hatırlanmalı. Halkın hâkimiyeti ve cumhuriyetin esasları bu memlekette iyice anlaşılmamıştır. Halkın hâkimiyeti yerine bir şahsın ve çevresindeki "muayyen ve mahdut bir zümre"nin hâkimiyeti kaim olmuş; cumhuriyet esasları "nazariye"de kalmış, "filiyat"ta hükümdarlık devrindeki adet ve usuller tatbik edilmiştir (s. 3). Oysa vatandaşın hâkimiyet hakkı, en muaddes haktır (s. 7).¹¹

Ne var ki, savunulan özgürlüklerin içeriği bir sınıf eğilimini dolaysız olarak açığa çıkaracak nitelikte değildir. DP'nin örgütlediği muhalefet, sınıf temelli bir muhalefet değildir. Kitleleri harekete geçiren, iktidar bloğunun eski üyelelidir. Popülist zaferden en büyük kazanımı elde edecek olan bu harekete önderlik eden burjuvazi olacaktır. Bununla birlikte, toplumun belirli kesimleri bürokrasinin otoritesine karşı bu evrensel ilkeler çevresinde bir araya gelirler. Türkiye Komünist Partisi dahi DP'yi aktif bir biçimde destekler.¹² Toplumsal yönelimleri olan entelektüeller ve toplumsal gelişme taraftarı solcular DP'nin yanındadır. Bir kısmı partinin içinde de yer alır ve solla ilişkileri olduğu dönemde kazanmış oldukları örgütsel ve propagandif maharetlerini partinin hizmetine sunarlar.¹³

Bu durum, DP'nin iktidara geldiği ilk günlerde dönemin solu içinde yer alanlarca da teyit edilecektir: "1945'den bugüne kadar demokrasi uğruna mü-

¹⁰ İstanbul: Kenan Matbaası, 1947.

¹¹ Siyasi özgürlüğün ne olduğunu izah etme amacıyla yazıldığı söylenen risale, şu sözlerle son buluyor: "Cumhuriyetçi ruhu taşıyan bir demokrat, demokrat cumhuriyetteki vatandaş gibi kendi kendinin efendisi olan insandır." (s. 62) Sadık Aldoğan, kısa bir süre sonra DP önderliği ile anlaşmazlığa düşecek ve 1948 yılında Fevzi Çakmak ve Hikmet Bayur'la birlikte Millet Partisi'nin kurucularından biri olacaktır.

¹² Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 170.

¹³ Kemal Karpat, "The Turkish Left", *The Journal of Contemporary History* 1:2 (1966), s. 169-86.

cadelede sosyalistler fikir, demokratlar ise aksiyon önderliğini yürüttüler. Daha oldukça uzun ömürlü bir merhalede bu fikir ve aksiyon beraberliği devam edecektir."¹⁴ Bunları yazan Esat Adil, DP'nin iktidara gelişinin demokratik bir gelişme olabilmesinin, ancak, "iktidar vasıtası olan demokrasi merdiveninin basamaklarına çifter nöbetçi dikilmemesi ve siyasî hürriyetlere kement atılmaması" kaydıyla gerçekleşebileceğini söylemeyi de ihmal etmez. Solun bu beklentileri gerçekleştirecektir.

DP önderliğinin solla işbirliği, dönemin tanıklarınca da dile getirilir. Bizzat TSP kurucusu Esat Adil'e DP'ye katılması için arkadaşı Sıtkı Yırcalı aracılığıyla teklif götürülür, "uzun süre çok büyük hoşamediler" yapılır.¹⁵

Serteller'in *Görüşler* dergisinin DP'nin kuruluşundan çok kısa bir süre önce yayımlanması, rejim için bardağı taşıran son damla olacaktır. CHP tarafından malumun ilâmı olarak algılanan yayın, sol ile DP önderliği arasındaki ilişkinin ispatı olarak görülür. Derginin ilk ve tek sayısının kapağında, "mecmuamıza yazı yardımlarını vadedenler" başlığı ile ilk altısı fotoğraflarıyla birlikte olmak üzere 21 imzaya yer verilmiştir. Bunlar içinde Dörtlü Takrir'e imza verenler kadar, yukarıdaki polis raporunda isimleri geçen solcular da vardır: Celâl Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt, Sabiha Sertel, M. Zekeriya Sertel, E. A. Müstecaplıoğlu, vs.¹⁶

Derginin yayımlanmasından üç gün sonra yakın dönem tarihimize Tan Olayı olarak geçen baskın yaşanır. Ortak muhalefet cephesi bertaraf edilir. *Görüşler*'in kapağında isimleri yer alan müstakbel Demokratlar bunu, dolayısıyla sol ile ortak bir muhalefet cephesi içinde yer aldıklarını, tekdüz ederler. Adnan Menderes, baskının CHP ve hükümet tarafından kışkırtıldığını söyleyenler arasındadır.¹⁷

DP nihayet 7 Ocak 1946'da kurulur.¹⁸ Aynı yılın Mayıs ve Haziran aylarında kurulan iki sosyalist parti, TSP ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP), DP henüz bir yaşını doldurmadan 16 Aralık 1946'da Örfi İdare tarafından kapatılacaktır. Bu partilerin kapatılmasını DP adına eleştiren, DP hükümetlerinde Çalışma ve Devlet bakanlıkları ve Başbakan Yardımcılığı yapacak olan Samet Ağaoğlu olur.¹⁹ CHP Ocak 1947'de, sol ile DP arasındaki iliş-

¹⁴ Esat Adil Müstecabi, "Bu, Demokratik bir Gelişme Başlangıcı Olabilir Ancak", *Gerçek*, 17 Mayıs 1950, s. 1. TSP'nin yayın organı olan *Gerçek* gazetesi üç ayrı dönemde, 7-25 Temmuz 1946, 15 Şubat-24 Mayıs 1950 ve 27 Eylül-19 Aralık 1950, sırasıyla günlük, haftalık ve tekrar günlük olarak yayımlanmıştır.

¹⁵ Bu tanıklıklar için, Orhan Müstecabi ve Metin Erksan'la yapılan 1997 tarihli görüşmelere bakılmalı. Cafer Vaynı, *Türk Düşünce Tarihinde Gerçek Gazetesi* içinde, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, 1998, s. 169-70 ve 182.

¹⁶ *Görüşler*: Haftalık Siyasi Mecmua, 1 Aralık 1945.

¹⁷ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi* (İstanbul, tarihsiz), s. 107.

¹⁸ *Türkiye'de Siyasi Dernekler II*, s. 145-182.

¹⁹ "Fikirler baskı ya da cebirle değil, fikirlerle ezilebilir", *Başkent*, 17 Aralık 1947.

kiyi sergileyerek DP aleyhinde kullanmak için meseleyi parlamentoya taşır. Giresun milletvekili Ahmed Ulus'un, "komünist tahrikleri"nden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığınca yapılan soruşturma hakkındaki sözlü sorusuna İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer cevap verir.²⁰ Türkiye'deki "komünist tahrikler" in bir seçeresini çıkararak bakan, TSP ve TSEKP'yi dışarıya hizmet etmekle, DP'yi de bu solla işbirliği yapmakla itham eder. Celâl Bayar, Rasih Nuri'nin unutamadığı sözleri bu oturumda sarf edecektir.²¹

Ahmet Ulus, Sökmensüer'in uzun açıklamalarının ardından, "Efendim, İçişleri Bakanının izahatlarını dikkatle dinledim. Recep Peker Hükümeti'nin bu iş üzerinde hassasiyetle durmasından haz duydum," diyecek, "bu vesaikin matbuatta aynen neşredilmesini" rica edecektir. Giresun milletvekilinin ricası yerine getirilir. Sökmensüer'in hâlihazırda *Ayın Tarihi*'nde (Ocak 1947) ve *Doğu Büyük Ülkü Gazetesi* (Mart 1947) gibi dergilerde yayımlanan konuşması, CHP tarafından, *Komünistler; Mareşali ve Demokrat Parti'yi Kötü Maksatlarına Nasıl Âlet Etmek İstediler?..* başlığıyla bir propaganda malzemesi olarak da yayımlar.²²

İhanetle itham edilen TSP, 14 Temmuz 1948 tarihinde aklanır. 1950 baharında yeniden teşekkül edeceği haber verilir:

Türkiye Sosyalist Partisi faaliyete geçecek

Kararı, Türk Sosyalistlerinin ilk Milli Kongresi verecek

Cumhuriyet devrinin ilk sosyalist partisi olan Türkiye Sosyalist Partisi (T.S.P.) 16 Aralık 1946'da Sıkı Yönetim tarafından kapatılmıştı. İki yıl devam etmiş olan muhakeme sonunda T.S.P. ve mensupları hakkındaki iddia ve ithamlar varid görülmemiş, İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nin verdiği beraat kararı, Yargıtayca da tasdik edilmiştir.

Bu surette kanunun himayesinde bulunan ve hukukî mevcudiyetini tekrar iktisap etmiş olan T.S.P.'nin yeniden faaliyete geçmesi mensupları tarafından lüzumlu ve zarurî görülmektedir.

Nazariyede ilmî, politika ve programında millî esaslara dayanan T.S.P.'nin Lideri Avukat Esat Adil Müstecabi'nin pek yakında resmî formaliteleri ikmal ederek bir Sosyalist kongresi tertipleyeceğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Türk sosyalistlerinin bu ilk millî kongresi T.S.P.'nin yeni faaliyet esasları hakkında kesin kararı verecektir.²³

²⁰ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 37, 29.1.1947 (Ankara: T.B.M.M. Basımevi, 1947), s. 66-76.

²¹ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, s. 72.

²² Ankara: Ulus Basımevi, 1947.

²³ *Gerçek*, 1 Mart 1950, s. 1.

CHP, iktidarının son gününe dek, DP'yi sol üzerinden karalama teşebbüsüne devam edecektir. Bir örnek olarak, 1950 seçimlerden çok kısa bir süre önce *Ulus* gazetesinde, *Gerçek* gazetesi üzerinden Celâl Bayar'a çatan Peyami Safa'ya verilen cevaba bakalım:

Peyami Safa Bey

C.H.P. Bursa Milletvekili adayı ve ileri geri bütün İstanbul gazetelerinin bivei bâkiri Peyami Safa, *Gerçek*'in bir baş makalesini *Ulus*'da kılı kâl konusu yapmış, aklınca hem nalına hem mihına vurmuştur.

Gerçek örsünde Demokrat Parti başkanını çekiçlemek, C.H.P. mensubu için belki bir marifet sayılabilir. Fakat Celâl Bayar vesilesiyle Peyami Safa Bey'in bizim ideolojimizi tahrif etmesini, düpedüz sosyalist olan *Gerçek*'den ve onun başmuharririnden endişelere düşmesini oldukça mânâlı bulduk.

Bu mümtaz burjuva muharriri, *Gerçek*'i "sosyalizmi son kertesine götüren ve her sütunundan Orak Çekiç gürültüsü gelen haftalık bir gazete..." diye vasıflandırıyor.

Peyami Safa Bey'e kısaca şunu söylemek isteriz: Bizim Orak Çekicimiz yerli yapısıdır. Gürültüsü de bu milletin ıztıraplarının sütunlarımızdaki akislerinden ibarettir. Nazenin kulaklarınızın incinmesi bundandır.²⁴

DP'nin 14 Mayıs 1950 tarihli seçim zaferini, burjuvazinin iktidara gelişi olarak değerlendiren²⁵ TSP, bundan kısa bir süre sonra, 20 Temmuz 1950'de tekrar faaliyete geçecektir. Fakat DP iktidarında kendilerini bekleyen, CHP iktidarı boyunca solun maruz kaldığı anlayıştan daha farklı değildir. Zira Demokratlar için solculuk, "memleketin aleyhine ve zararına çalışanların ajanı olma"kla eşanlamlıdır. Üstelik bu anlayış, tatbikatta açığa çıkmadan çok önce kâğıda dökülmüş, DP hükümet programlarına girmiştir. DP'nin sola karşı tavrı, ilk hükümet programı tartışmalarında şekillenir:

Şimdi arkadaşlar, ırkçılık, sağcılık, solculuk meselesine geliyorum. [...] Solculuk meselesi; Bu meselede dikkat edecek olursanız, şimdiye kadar gelmiş ve geçmiş hükümetlerden çok daha katî ifadelerde bulunmuşuzdur. Hakikaten Halk Partisi hükümetleri solculukla mücadele etmek kararında olduklarını söyledikleri halde, solculukla mücadele ediyor gibi görüldüğü halde, solculukla müessir bir mücadele yapıp

---

²⁴ "Peyami Safa Bey", *Gerçek*, 26 Nisan 1950, s. 3.

²⁵ Hasan Tannkut, "Burjuvazi İktidarda", *Gerçek*, 24 Mayıs 1950, s. 2, 4.

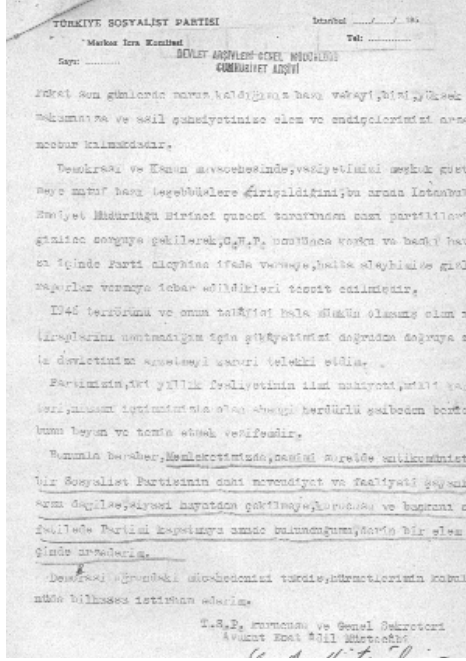
yapılmadığını hepimiz takdir edersiniz. Biz solculukla mücadele ederken asıl kanunî yollardan ayrılmayacağız. Solculuğun nereden başlayıp nerede bittiğini kati olarak tayin edecek kanunî kıstasları bulup ortaya koyacağız. Ta ki hâkimlerimiz bunu teşhiste tereddüde düşmesinler ve hükümlerini vermekte mütereddit olmasınlar.

Adnan Menderes, burada kendisine "Aynı şeyi ırkçılık için de istiyorum; nerede başlıyor, nerede bitiyor?" diyen Sadri Maksudî Arsal'a, "Sayın hocam, müsterih olmanızı rica ederim. İrkçılığı biz solculuk gibi mutlaka mücadele edilip sökümden sökülüp atılması lâzım gelen bir mesele, bir cereyan olarak kabul ediyor değiliz," diye cevap vermişti. Nihayet ırkçılık, bir fikrin, hissin dalâleti olabilir. Fakat solculuk böyle değildir. Biz solculuğu bugün "Bu memleketin aleyhine ve zararına çalışan kuvvetlerin ajanı olma" mânasına alıyoruz. Bunları bir fikir ve his kabul etmekten uzağız. Bu tarife dikkat etmek lâzımdır. Bugün ırkçılık ve solculuk derken, "İkisini de mütekabil istikametlerde, aynı seviyede tutuyor" diye hükmetmek doğru olmaz.²⁶

Ve I. Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 – 9 Mart 1951) Programı'na aşağıdaki şekilde yansır:

[Millete mal olmuş inkılâpların korunmasından bahisle] bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icabeden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altına gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanâat sahibi olmaktan ziyâde yıkıcı cereyanların aletleri olduklarından şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden kıstasları vuzuh ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz. Ancak bu suretledir ki, mizah veya siyasî tenkit kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve haki-

²⁶ Halûk Kılçık, derleyen, "Demokrat Parti Meclis Grubu, 28 Mayıs 1950, Hükümet Programı tartışmaları", *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, Cilt II (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 1992), s. 7-8.

katte düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın²⁷ tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir.²⁸

DP'nin sola karşı bu tavrı, II. Menderes Hükümeti'nde (9 Mart 1951 – 17 Mayıs 1954) şiddetlenecektir:

Kökü dışarıda olan teşkilatın fâaliyetini fikir hürriyeti çerçevesinde mütalâa etmek ve müsamaha ile karşılamak bizim için mümkün değildir. Bir çete halinde gizli ve teşkilât olarak muhayyel bir istilânın öncülüğü vazifesini görmeye yeltenenlere karşı kanuni tedbirlerimiz daima şiddetli olacaktır. Bu nev'i faaliyetleri biz, fikir hürriyetleriyle as-

la alâkalı görmemekteyiz. Bu mücadelede ilk programımızda da izah ettiğimiz gibi birinci hedefimiz kanuni kıstaslar elde etmektir. Türk hakimine bu nev'idan suçları teşhis edip cezalandırabilmek imkânlarını vermek lazımdır. Bunun için sarih tarif ve kıstaslara dayanan kanun maddelerine ihtiyaç aşıkardır. Bu ihtiyaca uyarak Hükümetçe hazırlanan kanun tadilleri Yüksek Meclis'in komisyonlarında tetkik ve müzakere halindedir.²⁹

Nitekim Türk Ceza Kanunu'nun meşhur 141 ve 142inci madde hükümleri 1951'de ağırlaştırılır. Aynı sene yapılan TKP Tevkifatı'nın ardından, sıra, sürekliliği yasal sınırlar dâhilinde siyaset yaptıklarını dile getiren TSP'ye gelir. 1946'da Esat Adil liderliğindeki TSP karşısında Şefik Hüsnü Değmer'in

²⁷ Başbakan Adnan Menderes'in "düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyat"tan kastı, sırasıyla *Markopaşa*, *Merhumpaşa*, *Malûmpaşa*, *Ali Baba*, *Yedisekiz Hasanpaşa*, *Öküz Mehmet Paşa* ve nihayet *Medet!* isimleriyle ve çoğunlukla Aziz Nesin yönetiminde yayımlanan gazetelerdir. Abidin Dino'nun yönetiminde yayımlanan *Nuhun Gemisi*'nin de kastedilen neşriyat arasında olduğu varsayılabilir. Nitekim, *Medet!*'te ilk hükümet programının okunmasının hemen ardından Menderes'e açık bir mektup yayımlanır: Bkz.: "Başbakana Açık Mektup: Yanılıyorsun Bay Menderes", *Medet!*, Yıl: 4 (Yeni Seri), Sayı: 13 (5 Haziran 1950), s. 1, 4. Menderes'in tavrı, Abdülaziz ve Abdülhamit dönemlerindeki uygulamalarla mukayese edilir; Halide Edip Adıvar'ın meclis kürsüsünden Menderes'in mizah gazeteleri konusundaki tavrını eleştiren konuşmasına temas edilir ve şu temennide bulunulur: "Son sözümüz millete hayırlı bir Başbakan olmanız, gazeteminizin; Recep Peker, Saraçoğlu, Şemsettin Günaltay, İnönü gibi 'daimi sermaye'leri arasına girmemenizdir."

²⁸ I. Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm>.

²⁹ II. Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP20.htm>.

(TSEKP) safında yer alan Rasih Nuri İleri, yıllar sonra müstehzi bir tavırla, "o yıllarda davalarda beraat etmenin, hatta Leninizm'i reddetmenin bile, hele Demokrat Parti döneminde, bir 'sosyalist' partisinin yaşaması için yeterli olmadığı" nı yazacaktır.³⁰

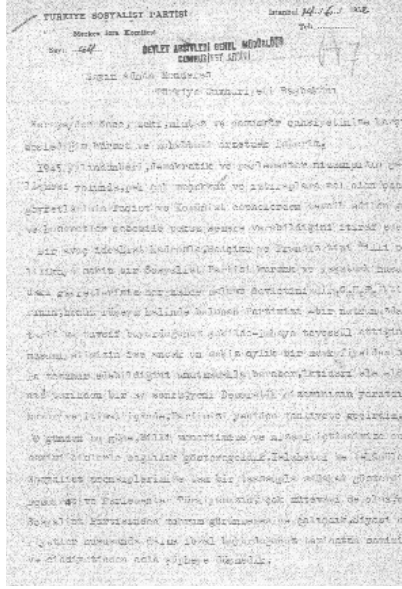
Meclis'te grev hakkı görüşülürken, Samet Ağaoğlu komünizm tehlikesinden bahseder ve grevin Türk toplumunda sınıf çatışmalarına yol açacağını söyler. 1949 senesinde grev hakkını programına alan DP'nin başbakanı bu tartışmalar esnasında, "Bırakın bu palavraları, Türkiye'de grev mi olurmuş... Biraz kalkınalım! Bu işi sonra düşünürüz,"³¹ diyecektir. Samet Ağaoğlu, TSP'nin ipini çeken konuşmayı, Kırşehir Milletvekili Halil Sezai Erkut'un, İstanbul Tekstil Sendikası işçilerinin yapmak istedikleri mitinge İstanbul Valiliği'nce izin verilmemesi sebebine dair Çalışma ve İçişleri Bakanlığı'ndan olan sorusuna cevaben, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı sıfatıyla yapar. Kanunlar müsait dahi olsa, huzursuzluğa müsaade edilmeyecektir:

Son aylar zarfında memleketimizde birbiri arkasına tezahür etmekte bulunan bir takım hareketlere dikkat nazarınızı çekmek isterim. Ankara'da şoförlerin bir hareketini takip eden İstanbul'daki büyük işçi kütlelerini büyük bir mevzuu etrafında meydanlarda toplamak teşebbüsü ve daha 1 – 2 gün evvel İzmir'de belediye işçilerini grev yapmaya sevkeden âmiller gibi müşahadelerimiz birbirine eklendiği ve bu müşahadelerin yanbaşımda şimdi arzedeceğim diğer bir takım müşahadeler göz önüne alındığı zaman mevzuumuzun yalnız bir miting hâdisesinin menedilmesinden ibaret olmadığı anlaşılır. Mesele daha derindir, daha şümüllüdür. Bu arzettiğim hâdiselerin yanı başında Meclis'imizin nazarından kaçmamış olacaktır ki son aylar zarfında iş ihtilâfları da artmaktadır.

İş ihtilâflarının atması sebepleri de tetkika şayan mevzuları teşkil etmektedir. Bu ayrı bir bahistir. *Gerek iş ihtilâflarının artması, gerek arzettiğim diğer hâdiseler, muaayen bir merkezden idare edilmekte bulunan bir plânın muhtelif safhaları karşısında olduğumuz intibainı haklı olarak uyandırmaktadır ve bunu teyit eden deliller de vardır. Bu delillerin başında, derhal arzedeğim ki, ismi sosyalist, fakat hakiki mahiyeti, şimdiye kadar tatbik ettiği metotları ile tamamiyle komü-*

³⁰ Rasih Nuri İleri, derleyen, "Yıl 1946", 1947 TKP Davası: Kırkl Yıllar – 4 içinde (İstanbul: Tüstav Yayınları, 2003), s. 275–83. 1950'lerin başında TSP ile TKP arasında yaşanan polemik için bkz.: Levent Cantek, "Nuhun Gemisi: TSP–TKP Polemiği", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Sol Düşünce*, Cilt 8 (İstanbul: İletişim Yayınları, yayına hazırlanıyor).

³¹ Cihad Hikmet Baban, *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 365.

nist olan bir partinin yer aldığını görüyoruz. Bu, merkezi İstanbul'da olan sosyalist partisidir. [abç]

[...] Mevzuu, millî bir mevzuudur.

[...] Hükümetin noktai nazarını arz edeyim; bu memlekette çeşitli sebeplerle ve yollarla fakat bilhassa içtimai huzur ve refahı sınıf mücadelesi yaratmak suretiyle, ihlâl etmek teşebbüsüne, hattâ kanunlarımız müsait olmasa bile, Hükümetimiz önce karşı koyacak, ondan sonra huzurunuzla gelecektir.³²

Müteakip günlerde (8–9 Mayıs 1952), işçi kuruluşlarının da hükümet kadar komünizm karşı olduklarına dair haberler basında yer alır. İstanbul Sendikalar Birliği, Eminö-

nü Halkevi'nde bir "komünizmi tel'in" toplantısı düzenler.³³ TSP Genel Sekreteri Esat Adil, Başbakan Adnan Menderes'e aşağıda aktardığım mektubu³⁴ bu gelişmeler üzerine yazacaktır:

TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ

Merkez İcra Komitesi

Sayı: 44

İstanbul 14/6/1952

Tel:

Sayın Adnan Menderes

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı

Her şeyden önce, zeki, mimtaz ve namuskâr şahsiyetinize karşı beslediğim hürmet ve muhabbeti arz etmek isterim.

³² T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 69, 7.5.1952 (Ankara: T.B.M.M. Basımevi, 1952), s. 96–102, burada sayfa 98 ve 99.

³³ 18 Mayıs 1952 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinden nakleden, Ahmet Makal, *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946–1963* (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), s. 285, dn. 398.

³⁴ "Avukat Esat Adil Müstecabi'nin kurucusu ve Genel Sekreteri bulunduğu Türkiye Sosyalist Partisi ile ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı mektup", T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivleri, Tarih: 14/6/1952, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1, Yer No: 18.104.7. Mektup, Türkiye Sosyalist Partisi Merkez İcra Komitesi başlıklı, 17,5 x 25 cm ebadında, 3. hamur kağıda daktilo ile yazılmış, tarih ve sayı el yazısı ile eklenmiştir. İki sayfadır. Metinde altı çizili bölüm muhtemelen mektubun okuru tarafından renkli kurşun kalem ile çizilmiştir.

1945 yılından beri, demokratik ve parlamenter nizamımızın gelişmesi yolunda, pek çok meşakkat ve ıztıraplara mal olan şahsi gayretlerimin Faşist ve Komünist cephelerden tevcih edilen gayz ve husumetler sebebiyle pek az semere verebildiğini itiraf ederim.

Bir avuç idealist kadromla, Belçika ve Fransa tipi Milli politakaya sahip bir Sosyalist Partisi kurmak ve yaşatmak hususundaki gayretlerimiz her halde malumu devletinizdir. C.H.P. iktidarının, henüz rüşeym halinde bulunan Partimizi – bir nutkunuzda tarif ve tavsif buyurduğunuz şekilde – imhaye tevessül ettiğini, masumiyetimizin ise ancak on sekiz aylık bir mevkufiyetden sonra tezahür edebildiğini unutmamakla beraber, İktidarı ele aldığımız tarihten bir ay sonra, yeni Demokratik nizamınızın yarattığı huzur ve itimat içinde, Partimizi yeniden faaliyete geçirdim.

O günden bu güne, Milli menfiimize ve nizamı içtimaimize en sa[f] samimi hislerle bağlılık gösteregeldik. Islahatçı ve tekâmülcü Sosyalist prensiplerimize tam bir taassupla sadakat gösterdik. Demokrat ve Parlamenter Türkiyemizin, çok mütevazi de olsa, bir Sosyalist Partisinden mahrum görünmemesine çalıştık. Siyasi hürriyetler hususunda daima ibzal buyurduğunuz teminatın samimiyet ve ciddiyetinden asla şüpheye düşmedik.

Fakat son günlerde maruz kaldığımız bazı vekayi, bizi, yüksek makamınıza ve asil şahsiyetinize elem ve endişelerimizi arza mecbur kılmaktadır.

Demokrası ve Kanun muvacehesinde, vaziyetimizi meşkkuk göstermeye matuf bazı teşebbüslere girişildiğini, bu arada İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci şubesi tarafından bazı partililerin gizlice sorguya çekilerek, C.H.P. usulünce korku ve baskı havası içinde Parti aleyhine ifade vermeye, hatta aleyhimizde gizli raporlar vermeye icbar edildikleri tesbit edilmiştir.

1946 terörünü ve onun telâfisi hala mümkün olmamış olan ıztıraplarını unutmadığım için şikâyetimizi doğrudan doğruya zatı davletinize arz etmeyi zaruri telekki ettim.

Partimizin, iki yıllık fealiyetinin ilmi mahiyeti, milli karakteri, nizam içtimaimizle olan ahengi herdürlü şaibeden berîdir[;] bunu beyan ve temin etmek vezifemdir.

Bununlar beraber, Memleketimizde, samimi surette antikomünist bir Sosyalist Partisinin dahi mevcudiyet ve faaliyeti şayanı arzu degilse, siyasi hayatdan çekilmeye, kurucusu ve başkanı sıfatilede Partimi kapatmaya amade bulunduğumu, derin bir elem içinde arz ederim.

Demokrasi uğrundaki mücahedenizi takdis, hürmetlerimin kabulünüde

bilhassa istirham ederim.
T.S.P. kurucusu ve Genel Sekreteri
Avukat Esat Âdil Müstecâbi
[İmza]

TSP, bu mektubun kaleme alınmasından dört gün sonra kapatılır. 14 üyesi gizli komünizm propagandası yaptıkları iddiasıyla İstanbul'da tutuklanır. Tutuklamalar Temmuz ayına dek devam eder.³⁵ DP iktidarı altında bir sonraki yasal sol teşebbüs, Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi de aynı sonla karşılaşacak, Kıvılcımlı'nın savunmasını üstlenen Esat Adil kendi partisinin aklandığını göremeden 1958'de hayata gözlerini yumacaktır.

Özet: 1945 senesinde Demokrat Parti'nin müstakbel önderliği ile sol ile arasında çetrefil bir ilişki kurulmuştur. DP'nin sola karşı gerçek tutumu 1950'de iktidara gelmesinin ardından belirginleşir. Bu yazı, DP ile sol arasındaki sıkıntılı ilişki çerçevesinde değerlendirilebilecek 1945 ve 1952 senelerine ait iki belgeyi okurla buluşturmayı amaçlıyor.

Anahtar Sözcükler: Demokrat Parti, Sol, Türkiye Sosyalist Partisi, Popülizm, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Adnan Menderes.

Abstract: There has been an intricate relationship between the prospective Democratic Party leadership and the left during 1945 in the days preceding the establishment of the DP. The DP's real stance with regard to the left crystalised after it came to power in 1950. This article presents two letters from 1945 and 1952 that could be read in the framework of the troublesome relation between the DP and the left.

Keywords: Democratic Party, Socialist Party of Turkey, Left, populism, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Adnan Menderes.

---

³⁵ Ahmad ve Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 15-16, 97-98.